

Kaasaegne kunst ja vaimne heaolu töökeskkonnas

Art Leete, Madli Oras, Jaanika Jaanits, Karina Vabson, Kristina Helery Jeret, Elisa Raichmann, Jana Reidla, Kaisa Eiche, Šelda Puķīte, Liina Raus

Teesid: Artikli eesmärk on analüüsida erafirmade kontorites toimunud kaasaegse kunsti väljapanekute mõju töötajate vaimsele heaolule. Esmalt kaardistati ettevõtete töötajate ootusi kunstile nende kontorites. Hiljem uuriti, kuidas inimesed tajusid ja mõistsid esitletud teoseid. Ettevõtete töötajate ootused kaasaegse kunsti väljapanekute osas olid laialivalguvad ja kontoris korraldatud näitusi tajuti vastuoluliselt, ent peamiselt positiivselt. Uuringu tulemused näitavad, et kunstil on töökeskkonnas potentsiaal toetada loovust ja vaimset heaolu. Samal ajal on kuraatorite jaoks väljakutseks korraldada väljapanekuid spetsiifilistele kollektiividele, püüdes vältida vääritimõistmist.

Võttesõnad: kaasaegne kunst, ettevõtte, kontor, vaimne heaolu, loovus

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v28i35.25576>

Uuringu taust ja kirjeldus

Vaimne heaolu on tänapäeva maailmas üha olulisemaks tõusev teema. Töökeskkonna mõju vaimsele tervisele ja inimeste vaimse seisundi mõju töö sooritamisele on viimase poole sajandi jooksul olnud paljude uuringute ja rahvusvaheliste organisatsioonide dokumentide ja deklaratsioonide fookuses. Töökeskkonda käsitletakse poliitilistes dokumentides tihti eeskätt sotsiaalses mõttes, ent ka töö tegemise paikade ruumilised omadused mängivad inimeste vaimse heaolu kujundamisel tähtsat rolli. Füüsilise ruumi kujundamisel on kunstil olemuslik potentsiaal ning seetõttu on järjest aktuaalsem ka vajadus uurida kunsti mõju töökeskkonnas.

Artikkel põhineb Eesti Kultuuriministeeriumi poolt rahastatud loovuurimuslikul projektil, mille viisid aastatel 2022–2023 läbi Tartu ülikooli etnoloogia osakond, Kogo galerii¹ ja Antropoloogia Keskus² ning mille eesmärgiks oli analüüsida kujutava kunsti mõju töökeskkonnas. Kunsti mõju vaimsele heaolule töökohtadel ei olnud meie projekti keskne fookus, ent siiski üks olulisemaid teemasid. Tehnoloogiaettevõtete juhtivtöötajad, kellega väljapanekute koostamise osas läbirääkimisi pidasime, soovisid testida kunsti võimalikku rolli firmade väärtuste ja identiteedi väljendamisel, tööviljakuse kasvatamisel, (potentsiaalsete) klientide ja koostööpartneritega suhtlemisel ning kõige sellega seoses ka töötajate vaimse heaolu toetamisel. Kogo galerii soovis aga saada

1 Kogo galerii on kaasaegse kunsti galerii Tartus.

2 Antropoloogia Keskus on rakendusanalüüsiga tegelev OÜ, mille koostööpartneriteks on mitmed poliitilised, haldus-, majandus- ja haridusasutused Eestis.

sisendit kunstilaenutuse teenuse arendamiseks, katsetades ettevõtetes eri laadi kaas-aegse kunsti väljapanekutega. Seega tuleb arvesse võtta, et kunsti ja vaimse tervise seoste temaatika ei olnud ainus, mida me oma koostööprojekti raames uurisime.

Käesoleva artikli eesmärgiks on analüüsida töökeskkonnas eksponeeritud kaas-aegse kunsti mõju töötajate vaimsele tervisele. Konkreetsed uurimisprobleemid, millega uurimus tegeleb, seostuvad ettevõtete töötajate ootustega näitustele, väljapanekute positiivsete ja negatiivse vastuvõtuga, aga ka sellega, kuidas ekspositsioonide mõju töötajate vaimsele tervisele seostus näituste teiste eesmärkide ja väljunditega.

Maailma Terviseorganisatsiooni määratluse järgi on võime töötada produktiivselt ja viljakalt vaimse tervise oluline komponent. Et igasugune stressi- ja depressioonikogemus vähendab töötajate tootlikkust, on ka kõige väiksemate vaimse heaolu küsimustega tegelemine organisatsioonides oluline ning vaimset tervist toetava ja riskifaktoreid vähendava töökeskkonna kujundamine on üks osa vajalikust meetmete kompleksist. Euroopa Liidu seadusandlus on töökoha vaimse tervise temaatikat katnud alates aastast 1989 (Council Directive 89/391/EEC) ja seejärel on Euroopa Liidu ja ÜRO allorganisatsioonide poolt järjepidevalt üllitatud juhiseid ja ülevaateid samal teemal (Harnois ja Gabriel 2000, 1–6; Wynne jt 2014, 9, 14–15, 59–93; Leka jt 2014, 7–8; Leka ja Jain 2017, 4–5, 12–17, 24–25; Gorenc Zoran jt 2020, 4, 27; EU-OSHA 2023, 29–30).

Kuigi see temaatika on väga oluline ning uuringutega laialt kaetud, on suhteliselt vähe tähelepanu pööranud vaimse tervise küsimustele keskmise ja väikese suurusega ettevõtetes. Seniste uuringute fookus on olnud peamiselt probleemidel, häid praktikaid vaimset tervist toetavast töökeskkonnast on aga käsitletud palju vähem (Wynne jt 2014, 21–28; Leka ja Jain 2017, 32; Gorenc Zoran jt 2020, 36). Kunsti mõju analüüsimine Eesti ettevõtete töökeskkonnas on seega võrdlevas kontekstis asjakohane kui teemaderingi avardav ja positiivse kogemuse otsingutele suunatud pilootuuring.

Palju uurimusi on tehtud kunstide ja vaimse tervise üldistest seostest, ka töötamise kontekstis, vähem kunstiväljapanekute mõjust kontoris (vt Smiraglia 2014, 284–285). Ettevõtted pööravad üha enam tähelepanu oma kontorite, hoonete ja ümbritseva keskkonna esteetikale. Varasemad uurimused kinnitavad, et tööruumidesse paigutatud kunstiteosed vähendavad töötajate stressi, toetavad loovust ning julgustavad diskussiooni; kunst muudab tööruumide emotsionaalset õhustikku ning soodustab inimeste tööviljakuse kasvu (Cesario 2009; Davidson 2022; Smiraglia 2014, 287–290).

Tööruumides kunstiväljapanekute korraldamise üks olulisemaid funktsioone on töötajate vaimse heaolu tõstmine. Varasemad uurimused on tuvastanud, et selline toime on eeskätt teatud tüüpi kunstil. Näiteks mõjuvad rahustavalt ja vaimselt tervendavalt akende, loodusobjektide ja -vaadetega pildid. Abstraktsel kunstil sellist tervendavat mõju täheldatud ei ole, selline kunst tavaliselt isegi ei hakka inimestele

eriti silma (Daykin jt 2010; Kweon jt 2008). Ent kunsti funktsionaalne kompleks on keeruline ning juhid soovivad tihti, et kunstil oleks kontoriruumides mitmekesine mõju (et see tõstaks tööviljakust, stimuleeriks loovust, signaliseeriks firma väärtusi ning annaks turul konkurentsieelise), mitte ainult ei rahustaks töötajaid (Williams, Biggemann 2020, 1–5).

Christina Smiraglia (2014, 284) uuring kinnitab, et kunsti eksponeerimine töökohal mõjub inimeste vaimsele tervisele hästi. Smiraglia tunnistab samas, et tema uurimuse tulemused ei pruugi kajastada kogu võimalikku suhtumiste spektrit, sest tema uuringu käigus küsitleti ainult juhte ja neid töötajaid, kes ise soovisid uurijate küsimustele vastata ning olid projekti suhtes soodsalt meelestatud (samas, 293). Passiivsemate või kriitilisema suhtumisega töötajate sihipärane otsing võinuks viia uurimuse tulemuste ambivalentsema jaotuseni. Teaduslikult on tõestatud ka, et viha ja stressi vähendab töökohal seegi, kui panna kontori seintele loodusvaadete või kunstiteoste plakatid (Kweon jt 2014, 273–274). Kweoni juhitud uuringus ei võrreldud plakatite efekti originaalteoste omadega. Seega ei tõesta see uurimus iseenesest, et vahetul kokkupuutel kunstiteose originaaliga puudub eriline mõju võrreldes plakatiga.

On täheldatud, et inimeste loovust ja kujutlusvõimet võivad stimuleerida ka digitaalsed teosed, pakkudes emotsionaalset tuge ning teraapilist efekti vaimsele tervisele olukorras, kus vahetu sotsiaalne suhtlus on piiratud, näiteks koroonapandeemia ajal (Xia jt 2024). Palju oleneb siiski teoste iseloomust ja viisist, kuidas need eri inimestega seostuvad. Loovust saab õhutada ka kunstiliste väljakutsetega, mille mõju vaimsele heaolule ei pruugi olla ühemõtteline.

Meie loovuurimistöö käik liigendus üldjoontes kolme etappi. Esiteks kaardistasid kuraatorid ja antropoloogid koostööpartnerite ootusi kunsti osas nende kontorites. Ootuste monitooring toimus nii poolstruktureeritud intervjuude, vestluste kui ka töökohtadel läbiviidud vaatluste kaudu. Seejärel installeerisid kuraatorid näitused projektis osalenud firmades, lähtudes esialgsete etnograafiliste uuringute kogemusest. Väljapanekutes kasutati kunstnike Eike Epliku, Kristi Kongi, Laura Põllu, Alexei Gordini ja Līga Spunde teoseid. Näitused ei olnud koostatud spetsiaalselt vaimse tervise probleemide tõstatamiseks või vaimse heaolu toetamiseks, aga see oli üks kaalutlusi, ehkki mitte peamine. Töö viimases etapis dokumenteerisid antropoloogid ettevõtete töötajate muljeid ja arvamusi väljapanekute suhtes samuti intervjuude, vestluste ja vaatluste abil.

Intervjuude läbiviimiseks koostati eraldi küsimustikud uuringu esimese ja viimase etapi jaoks. Küsimusi kohandati ettevõtete kontorite spetsiifikast lähtudes, samuti olid küsimustikud pisut erineva rõhuasetusega juhtidele ja teistele töötajatele. Vestlusi viidi läbi võimalikult vabas õhkkonnas, küsimustikke kasutamata, püüdes nii kaardistada spontaansemaid ja ettearvamatuid arvamusi ja suhtumist. Vaatlus seisnes

töötajate jälgimises töökeskkonnas, keskendudes inimeste käitumisele eksponeeritud objektide suhtes.

Eesmärgiks oli töökeskkonna kompleksne kaardistamine, kuid piiratud ajaraam ja meie suutmatuse täielikult ette näha kasutatavate meetodite sobivust mõjutavaid asjaolusid tõid esile rakendatud antropoloogilise lähenemise piirid ja kasutamata jäänud võimalused. Esiteks planeerisime olukorraga tutvumiseks liiga vähe aega (kaks poolikut päeva igas kontoris), mis osutus ebapiisavaks päris sujuva vastastikuse mõistmise ja usalduse saavutamiseks. Teiseks keskendusime vaatlemisel kontorite puhkealadele, et töötajaid vähem segada. See aga tingis esialgse kogemuse fragmentaarsuse, sest inimesed liikusid puhkealadel väga erineva tihedusega ning mõned töötajad ei külastanud neid paiku üldse. Kolmandaks hindasime üle infoleviku meie projekti kohta. Juhid olid küll saatnud teated töötajate meililistidesse, ent paljudel oli see teave märkamata jäänud ning antropoloogidel tuli pidevalt selgitada, kes nad on ja mis nad teevad.

Vestluspartnerid ja küsitletavad intervjuude jaoks leidsime suures osas ebaregulaarse valiku teel. Antropoloogid kogusid muljeid ja arvamusi nendelt, kes sattusid näituste toimumise ajal kontorites viibima ning nõustusid oma seisukohti avaldama. Uurijad ei teinud katset kaardistada ettevõtete töötajate seisukohti mingi süstemaatilise, kollektiivi struktuuri järgiva mudeli alusel. Sellisel juhuvalimi põhisel kogumistöö oli ka võimalikke kitsaskohti, sest küsitletavate sekka sattusid inimesed, kes rohkem kontoris viibisid ning seal aktiivsemalt ringi liikusid ning vahel ka spetsiaalselt soovisid, et nendega kunstist vesteldaks. Passiivsema käitumisviisiga töötajad jäid seega suures osas valimist välja. Spetsiaalselt küsitlesime nii enne kui ka pärast näituste ülespanekut kontorite juhtivtöötajaid, kes olid ka näituste korraldamisse rohkem kaasatud ning kellel olid väljapanekutega seoses oma eesmärgid ja lootused. Kokku tegime kolme ettevõtte viies kontoris 44 intervjuud.

Vaatluste ja intervjuude kaudu uurisime seda, kuidas kontoritöötajad kaasaegse kunsti väljapanekuid vastu võtsid ja mõtestasid ning kuidas kunst nende heaolu ja loovust mõjutas. Kogutud andmete põhjal koostasid Antropoloogia Keskuse uurijad memod, välitööde päevikud, intervjuude transkriptsioonid ja ettevõtete-põhised uurimisraportid. Ettevõtete juhtkonnaga jagasime üldistatud uurimistulemusi nende ettevõtte kohta, mitte aga kogutud andmeid ja muid töödokumente. Kõik need materjalid moodustavad käesoleva artikli empiirilise aluse.

Uuringut alustades oletasime, et kunst mõjub töökohal positiivselt. Selline tunnetuslik lähtepunkt ei ütle palju ning on näituste kavandamiseks ja koostamiseks ebamäärane. Varasemate uuringute puudumine Eestis ning rahvusvaheliste uuringute mitmeti tõlgendatavad tulemused ei andnud aga tõsikindlat alust spetsiifilisema hüpoteesi seadmiseks.

Seniste uurimuste tulemuste põhjal ning lähtudes kogemuse koherentsuse tõenäosusest oletasime, et rahulikumatel teemadel või teatud mõttes looduslähedasmad teosed mõjuvad vaimsele tervisele paremini kui väljakutsuvad ja vastuolulismad kunstitööd. Kuid tuleb silmas pidada, et vaimne tervis ei olnud meie uuringus ainus tunnetuslik probleem või lahendamist vajav praktiline küsimus. Seetõttu oletasime, et kunsti ja vaimse tervise kokkupuute kontekstis tekib vastuolulisi olukordi või mõjusid. Ei ole olemas vaimse tervise seisukohalt ideaalset kunsti, mis mõjuks positiivselt kõigile ja igas mõttes.

Töötajate vaimse tervise toetamisel on organisatsioonide juhtidel määrav roll (Gorenc Zoran jt 2020, 4, 39). Juhid on vaimse tervise toetamise meetmete tõhususe osas üldiselt optimistlikumalt meelestatud kui töötajad (Harnois ja Gabriel 2000, 13). Varasemate uuringute kogemusest lähtudes oletasime, et teatud tunnetuslik erinevus ilmneb ka meie poolt uuritavate ettevõtete juhtide ja töötajate vahel.

Oletasime ka mõningast analoogiat töö iseloomu ja teatud liiki kunsti sobivuse vahel. Uuringu koostööpartneriteks otsisime tehnoloogiaettevõtteid, mis väärtustasid innovatsiooni. Oletasime, et tehnoloogilist uuenduslikkust väärtustavad ja sellele oma töö rajanud ettevõtete töökeskkond soodustab kaasaegse kunsti positiivset ja mõtestatud vastuvõttu.

Oleme käesoleva artikli jaganud kahte ossa, analüüsides esmalt kontoritöötajate arvamusi kunsti kohta ning ootusi väljapanekute osas, teiseks aga ettevõtetes kaardistatud kaasaegse kunsti ekspositsioonide vastuvõttu. Töötajate ja juhtide muljed ja mõtisklused väljapanekutest jaotasime omakorda kaheks, et positiivsed ja negatiivsed seisukohad selgemalt liigenduks. Artikli lõpus esitame ka lühikese üldisemat laadi arutluse kunsti eksponeerimisest töökeskkonnas ning selle võimalikest ning ilmnenu mõjudest töötajatele.

Ettevõtete töötajate ootused väljapanekute osas

Kõigi väljapanekute ettevalmistavas faasis ilmnas, et töötajate ootused kunsti osas olid valdavalt positiivsed, ehkki ebamäärased. Eeldati, et kunstiteosed toovad kontorisse värvi, on ühtlasi muhedad ja pastelsed, muutes ruumi õdusaks ja mõnusa. Loodeti ka, et väljapanekud saavad olema rahulikud ja rahustavad, kujutades loodust, lumiseid mägesid, päikest ja merd. Paljud töötajad soovisid, et kunst looks helge meeleolu, oleks särtsakas ja lootustandev, lõbus ja vabastav. Rõhutati sedagi, et kontoris ei soovita kogeda liiga keerulist ja sügavamõttelist kunsti. Kunst peaks olema tunnete hea, lisama igavale ruumile emotsiooni, nagu väljendas üks vastajatest:

Minu arust igasugune kunst, kui sa riputad siia mingisuguse asja üles, siis ta annab ju... lihtsalt mingit emotsiooni juurde ruumile. Et kui meil on lihtsalt valged seinad, nagu meil siin enamuses on, et siis kuidagi, ma ei tea, see on lihtsalt sein. (Ants³)

Töötajad rõhutasid tihti, et nende töö on korraga intellektuaalselt väljakutsuv ja rutiinne, seega on mõisteta soov saada kunstist mingi sootuks teistsugune impulss. Loodeti, et selline emotsionaalsuse toomine tööruumidesse aitab töörutiiniga hakkama saada ja on keeruliste küsimuste lahendamiseks vajalik stiimul. Seega oli emotsioonidele keskendumine kunsti puhul seotud lootusega tööviljakuse kasvu osas:

Mõnes mõttes kunst võib-olla vähendab mingit müra. Mis on väga oluline on näiteks see, kui sul on koosolekud järjest, et suudaks ümber lülitada koosolekute vahel. Sellistel hetkedel, kui ei ole midagi vaadata, siis on hea aknast välja vaadata, et end ümber lülitada, aga ma arvan, et kunst võiks olla just seal. Ma arvan, et see oleks kõige õigem koht. (Peeter)

Töötajad mõtisklesid kunsti võimaliku efekti osas suuresti üldise, isegi ebamäärase mõju kaudu igapäevasele töömeeleolule. Sooviti, et kunst oleks ühelt poolt rahustav ning teisalt pakuks võimalusi kiireks tunnete ümberlülitamiseks, et töörutiini lõhkuda. Sarnasel moel nägid kunsti loodetud mõju töötajate vaimsele tervisele ka juhid. Kunsti väljapanekutest loodeti, et need võiks maandada stressi, omavahelisi pingeid ja lihtsalt raskeid hetki:

Võiks ju iseenesest stressi maandada. Kui ongi mingi konkreetne kunst, mis loob mingisuguse teatud emotsiooni või atmosfääri selles ruumis, siis sellel võiks mingi efekt olla. Et töötajate omavahelisi pingeid maandada. Või, noh isegi mitte omavahelisi, vaid mis iganes, kui on pingelised hetked, palju tööd teha ja nii. Minul ei ole võib-olla nii stressirohke töö, aga teistel on võib-olla palju stressirohkem töö. Et kui see kunst suudab sellele mingit mõju avaldada, siis see võiski olla selle *point*. (Mare)

Palju esitatigi mõtteid seoses kunsti loodetava tagasihoidliku väljanägemise ja rahustava mõjuga, sest töö nendes ettevõtetes on pingeline ning koormav. Teisalt sooviti ka tööalaste mõtete kohatist hajutamist, mis aga pidanuks viima uute mõtete tekkimiseni:

Kunsti funktsioon võiski olla see, et ta aitab natuke mõtteid hajutada või siis näha mingisugust [teist perspektiivi]. Minu jaoks, kui ma vaatan mingit ühte objekti, siis ma näen neid alati natuke teise nurga alt. See on umbes sama, nagu lugeda ühte raamatut mitu korda. Et sa näed mingeid detaile, mida sa

3 Vastajate anonüümsuse tagamiseks kasutame tsitaatide esitamisel pseudonüüme.

esimese korraga vaadates või lugedes ei märganud. Võib-olla ongi see, et kogu aeg midagi uut näha, midagi teistmoodi näha. Et kunst minu meelest, mida detailirohkem ta on, seda rohkem ta erinevaid mõtteid tekitab. (Toomas)

Ootused kunstile kui millelegi rõõmsale, helgele, sõbralikule ja soojale olid seotud kontrasti kaudu vaimse seisundi toetamisega muidu üksluises ja vähe inspiratsiooni pakkavas tööprotsessis:

No mulle meeldivad, kuna töö on ju selline mõnes mõttes ikkagi nagu grindimine⁴ minu jaoks, et sa lihtsalt grindid ennast nagu läbi sellest massist, et mis sulle laua peale visatakse. Et kunst võiks olla nagu rõõmus ja sõbralik ja soe, mitte sihuke vastanduv. (Viljar)

Kokkuvõttes olid ootused kunstile kui vaimse tervise toetajale töökeskkonnas kõigis uuritud ettevõtetes kõige üldisemad kuni selleni välja, et kunsti vastu erilist huvi ei tuntud ning väljapanekutest midagi head ei loodetud. Osa vastajatest (eeskätt juhid) aga lootsid, et kunst inspireerib inimesi, toetab loovust, julgustab diskussiooni, väljendab ettevõtete identiteeti ja toetab brändi, aitab kollektiivis kommunikeerida firmade väärtusi. Ootustes ilmnes mõningane lahknevus töötajate ja juhtide arvamuste puhul. Kui töötajad ootasid rohkem tundeid ja rahu, siis juhid rõhutasid firma kuvandit ja väärtusi, aga ka tööviljakuse kasvu. Mõnes küsimuses on ka raske piiri tõmmata vaimse heaolu ja kunsti muude potentsiaalsete efektide vahele (nagu loovuse toetamine või inspiratsioon), aga kogutud andmed osutavad sellele, et lootused vaimse tervise turgutamise osas olid kõige üldisemat laadi. Kunsti suhtes eksisteerinud ootuste või eelarvamuste kaardistamine oli siiski projekti lihtsam osa. Olulisem ning keerulisem on aga see, mis järgnes, nimelt ettevõtete töötajate puhul ilmnenu näituste mõju uurimine.

Näituste positiivne mõju

Ettevõtetes eksponeeritud kaasaegse kunsti väljapanekute vastuvõtt töötajate poolt osutus mitmekesisemaks, kui olid olnud nende ootused. See oli meie loovuuri-musliku pilootprojekti seisukohalt positiivne, sest projekti eesmärgiks oligi erisuguste kureerimisstrateegiade testimine. Vaimse heaolu kasvatamine polnud meie ainus siht, ent suur osa vastuseid tegeles just selle mõjuvaldkonnaga. Seega kujunesid psühholoogilise õhustiku teemad näitustega seoses keskseteks, kuigi see polnud kuraatorite jaoks eraldi eesmärk.

4 Slängis: pidev tööga hõivatud olemine, katkematu töötegmine.

Mõistmaks paremini valitud tööde eksponeerimisega seotud tunnetuslikke riske, anname lühiülevaate väljapanekutes osalenud kunstnike loomemeetoditest ja stiilist. E i k e E p l i k on skulptor ja installatsioonikunstnik, kes loob elurikkusega seotud fantaasiarikkaid, mütoloogilisi teoseid savist, kipsist, metallist, puidust ja leidobjektidest.⁵ L a u r a P õ l d on skulptor, maali- ja installatsioonikunstnik, kes kasutab savi, villa, tekstiili, taimi, metalli, puitu ja muid materjale, tegelemaks mütoloogia ja keele, feminismi ja ökoloogia teemadega.⁶ K r i s t i K o n g i on maali- ja installatsioonikunstnik, kes modelleerib abstraktsel meetodil tundeid ja mälestusi tegelikest või kujuteldavatest paikadest. Tema tööd põhinevad poeetilistel ja analüütilistel katsetustel värvide, valguse ja varjuga.⁷ A l e x e i G o r d i n on maalikunstnik, kes kasutab lisaks eri meediume, nagu joonistamine, fotograafia, video ja tegevuskunst. Tema teosed kujutavad ekstsentriliselt massiühiskonna absurdseid mõtte- ja käitumismustreid.⁸ L ĩ g a S p u n d e on multimeediakunstnik, kelle teostes põimub tegelikkus väljamõeldistega. Tõlgendamise ja konteksti vahetamise kaudu laiendab ta vaataja isiklikku kogemust groteskses võtmes.⁹

Ükski nendest kunstnikest ei viljele realistlikku ega romantilise hõnguga kunsti, mida partnerettevõtete töötajad suures osas eeldasid. See tekitas väljapanekutele tunnetusliku väljakutse fooni. Mõneti üllatavalt said töötajate ootustele mittevastavad teosed üldjuhul siiski positiivse vastuvõtu osaliseks.

Inimesed kõnelesid korduvalt sellest, et kontoritesse ülesseatud kunsti vaatamine aitab neil tööpauside ajal aju justkui „välja lülitada ja uuesti käima panna“, sujuvamalt üle minna ühelt tegevuselt teisele. Selle kaudu toetas kunst nii töötegemist kui ka inimeste vaimset seisundit. Kunst viis inimeste mõtted tööst eemale ja aitas ajul puhata: „[Kunst] laseb ära minna. Nagu see mõte ongi kunstil minu arust üldse. Mul küll on sellist puhkust vaja ja siis ma vahel vaatan sinna“ (Terje). Töötajad täheldasid ka seda, et väljapanekud motiveerivad neid vahepeal oma töökohalt ka füüsiliselt eemalduma.

Olukorras, kus paljude inimeste töö kätkes endas omajagu bürokraatlikku rutiini ning neid rõhus ka teadlikkus globaalsetest muredest (nagu kliimasoojenemine, Venemaa agressioon Ukraina vastu ja pagulaste mured), tajuti mõtete eemaleviimist iga-päevase pealt positiivses võtmes. Eksponeeritud teoste puhul ei tõstetud esile ainult üldist rahustavat toimet, vaid nähti ümberlülitumise meditatiivset väärtust ka nüans-

5 Vt <https://www.kogogallery.ee/ee/kunstnikud/eike-eplik/>.

6 Vt <https://www.kogogallery.ee/ee/kunstnikud/laura-pold/>.

7 Vt <https://www.kogogallery.ee/ee/kunstnikud/kristi-kongi/>.

8 Vt <https://www.kogogallery.ee/ee/kunstnikud/alexei-gordin/>.

9 Vt <https://www.kogogallery.ee/ee/kunstnikud/liga-spunde/>.

side paljususes: „Mõnikord tuled kohvipausilt, tahad viia mõtteid mujale, vaatled detaile, püüad aru saada, loed lugu ja püüad aru saada, mis ta siin on tahtnud öelda“ (Kaarel).

Mõnede inimeste jaoks toimus kunsti omaksvõtmine just kunstiteostesse kätke- tud üksikasjade kaudu, mis mõjusid metafoorse vastukajana tehnoloogiaga seotud töö keerukusele. Selline kunst aitas töös pausi tekitada, ehk nagu konkreetset öeldi, „peatühjendusena“: „Need pildid on hästi detailirohked. Rääkides ümberlülitumisest, siis mõnes mõttes on hea neile detailidele mõelda või vaadata, mis siin piltidel on. Hea on pead tühjendada. Võib-olla need ongi inimeste peatühjendused siin“ (Juhan).

Üksikasjade rõhutamise oli vastajate jaoks seega seotud nende töö laadiga. Oma töö eripära kirjeldati detailide perfektse viimistlemises ja kui nähti, et ka kunstnikud on töötanud peensuste kallal, mõjusid teosed koherentselt vastajate töö üldise loo- muga. Innovatsioon seisneb üksikasjades ja kunst toetas sellist lähenemisviisi ning maailma parandamise mooduse tajumist.

Täheldati ka, et kunst muudab kontori olustiku mitmekesisemaks ja on lihtne viis töökeskkonda värskendada. Sellega on osaliselt seotud ka kuulnud tõdemus, et kunst soodustab omavahelist suhtlust. Seejuures kerkisid inimeste seas kunsti mõjul esile jututeemad, millest võib-olla muidu ei oleks räägitud.

Vaimse tervisega seotud teemad tõusid väljapanekutega seoses esile kõigis ette- võtetes. Kunsti tajuti emotsionaalses plaanis stimuleerivana ning eeldati, et kunstni- kud ja kuraatorid on püüdnud sihipäraselt selliseid teoseid luua ja ekspositsioone koostada. Ühes kontoris mõisteti teoste valiku põhimõttena lootuse andmist võima- liku töömasenduse tingimustes:

Ju te siis ikkagi midagi helget pidite nägema, et need ei ole pruunides toonides masendavad, nad on täitsa edasiviivad. Mis meie kohta ütleb, ma arvan, selline valik, on see, et me ikkagi näeme mitte valgust tunneli lõpus, et läbi on kõik, vaid värve tunneli lõpus kui edasiminemist. (Joonas)

Tihti peale ei toodudki esile midagi konkreetset, millega väljapanekud oleksid töö- tajaid mõjutanud. Heaolu, mida kunst kontorites soodustas, oli üldisemat laadi, ent sellel oli siiski omadusi, mida osati ühel või teisel moel sõnastada. Näiteks peeti olu- liseks, et kunst pakkus võimalust silmi puhata ja selle kaudu viia mõtted tööst ja argi- elust eemale, justkui teistmoodi vaimsesse maailma või aegruumi: „Kui ma käin ja vaatan sellist kunsti, siis mulle meeldib olla sellest argipäevast mingis teises dimen- sioonis“ (Markus).

Seega kohtas arvamusi, et tänu kunstile on kontoris lihtsalt hea olla ning sellel olemise mõnul on ka mingi eriline, emotsionaalne või isegi transtsendentaalne mõõde. Kunsti helgust ja vabastavat mõju võidi väljendada ka mõnevõrra maisemalt. Selline

hetkeline vaimne vabanemine, mida kunst pakkus, jäi loogiliselt seotuks töökogemusega: „Kunst pigem vabastab mõtteid. Pidevalt on vaja keskenduda, siis natuke vaatad neid seal, uurid ühe nurga alt ja teise nurga alt ja. Ja siis kuidagi tekib selline vabam mõtlemine, et ei ole nii kinni mingis tööteemas“ (Peeter).

Kunsti peeti ka „ägedaks“ ning positiivse tunde tekitajaks. Märgiti, et kunst pakub uue võimaluse selleks, kuidas puhkehetki veeta. Näiteks selle asemel, et tööpausil telefonist uudiseid ja ühismeedia postitusi jälgida, võis vaadata hoopis kunsti: „Varem väga palju midagi ei arvanud, aga nüüd olengi puhkemomendil avastanud, et kui ma ei tea, mida vaadata, siis millegipärast vaatan kunsti“ (Andreas).

Kunst mõjus inimestele rahustavalt ja stressi maandavalt ning vahel oli kunsti vaatlemine pooljuhuslik valik. Kinnitati ka, et kunst muutis töökeskkonna meeldivamaks ja sõbralikumaks. Valik kunsti vaatamise kasuks tavapäraste vabade hetkede tegevuste arvelt võis olla ka teadlik otsus:

Ma arvan, et see ongi töökeskkonna loomine. Kunst teeb seda töökeskkonda meeldivamaks ja ongi see hetk, kui kes iganes saab, siis võiks võtta selle hetke ja puhata korra ja minnagi selle kunsti sisse kas läbi oma mõtete või siis vaadata, nautida seda, ja näha erineva nurga alt. (Tarmo)

Kui kunstil mingit mõju töö produktiivsusele ei nähtud, siis positiivset võidi näha omavahelise suhtluse elavdamises:

Mulle meeldib, et nad on, aga ma päriselt ka ei oska kuidagi, et minu töö on ilmselt nüüd nagu hüppeliselt paranenud võrreldes eelnevaga tänu sellele, et see kunst seinas on. Ma arvan, et see kunsti mõju on kindlasti positiivne, sul on üks teema juures, millest rääkida alati ja neid on hea vaadata. (Elmar)

Kunsti mõju osas ei pruukinud töötajatel alati olla positiivseid või üldse mingeid eelnevaid seisukohti. Üldise töökoha emotsionaalse fooni parandamisel võis kunst vahel ületada ootusi. Algselt ebamäärase hoiaku puhul muutis väljapanek suhtumise kunsti ja selle mõjusse konkreetsemaks: „Mul ei olnud otseselt ootust, et ta nüüd sõbralikumaks peaks tegema, aga kui see tuli, siis ma nagu tajusin, et see nagu tegi seda“ (Hans).

Nagu ilmnes, olid paljud töötajad väljapanekutega rahul, leides kunstist eri laadi tuge vaimse tasakaalu hoidmiseks. Kunsti märkamine ja tajumine meeldiva ja rahustavana oli töötajate poolt vahel pooljuhuslik, ent intervjuudest ilmneb positiivne vastuvõtt oli valdav. Kunsti vaimselt vabastav toime tuli töötajatele vahel ka üllatusena, ilmnedes muidu kunstikaugetele inimestele just tänu sellele, et väljapanekud olid nende töökohtades.

Töötajate kriitika ekspositsioonide suhtes

Valdavalt positiivsete reaktsioonide kõrval kohtasime ettevõtetes ka teistsugust suhtumist kunstiväljapanekutesse. Vastuoluliste muljete ja seisukohtade seas olid valdavad siiski leebemat kriitikat sisaldavad arvamused. Kunstiteoste mõju oli mõne inimese jaoks olematu või kinnitati kogemuse põhjal, et kunst on midagi, mis raskendab tööle keskendumist. Sellised neutraalsemat laadi negatiivsed arvamused jaotusid eri ettevõtete ja töökohtade vahel, ent üks juhtum ilmestab võimalust, kuidas humoorika väljapanekuna mõeldud teosed tekitasid inimestes valulisi reaktsioone. Me ei osanud sellist vastuolulist sündmuste käiku ette näha ning seetõttu peatume sellel juhtumil pisut põhjalikumalt.

Nimelt paigaldasid Kogo galerii kuraatorid ühe firma kontori kahele korrusele viis läti kunstniku Līga Spunde digitaalset joonistust. Need teosed kujutasid groteskkes ja naljatlevas võtmes tänapäevase tööelu stereotüüpseid tegelasi: optimisti, pessimisti, analüütikut, esoteerikut ja kunstnikku. Piltide juurde oli paigutatud teoste lühikirjeldused ja QR-koodid, mille abil võis vaataja liikuda väljapaneku veebilehele ja vaadelda nende tegelaskujude igapäevast elu (kuidas nad töötavad, mida loevad või kuulavad, kuidas söövad jne).¹⁰

Nii kuraatorite kui ka antropoloogide üllatuseks ilmnes, et väljapanek osutus transgressiivseks ning osa töötajate vaimset heaolu häirivaks. Joonistustega seoses toodi välja, et teosed tekitavad palju negatiivseid seoseid – sõltuvused, segadus, depressioon, alkoholism –, mis võivad inimesi haavata. Mitmete töötajate arvates oli tegemist häirivate ja õudsete teostega, mis ei tohiks kontoris olla. Üks vastaja arvas, et selline kunst võib hoopis süvendada ohte inimeste vaimsele tervisele:

Inimesed käivad kontoris sellepärast, et siin on lilled, ilus roheline ja pehme mööbel, hästi mõnusad ja toetavad kolleegid. Aga kui neil on probleemid, kellel alkoholiprobleem, kellel suitsusõltuvus, kellel on ka rahustid peal. Kui nad näevad seda, siis see viib neid sinna musta auku rohkem. Huvitav, et sellised asjad on joonistatud, aga see ei ole see keskkond, kus need pildid peaksid olema. (Helle)

Esmapärgul tundub selline aramusavaldus natuke jõulise reaktsioonina huumorile. Ent kõiki seisukohti tuleb võtta tõsiselt. Kriitika teoste valiku osas on tähelepanuväärne seda enam, et tegu polnud vaid üksiku inimese mõtisklusega, mida võinuks veel ehk ühe inimese eriarvamuseks pidada. Selliseid seisukohti kaardistasime aga rohkemgi. Vastajad kartsid, et need joonistused võivad juhtida vaimse tervise teemale tähelepanu negatiivses võtmes ja probleeme võimendada:

¹⁰ Vt <https://ligaspunde.com/Episodes-about-not-knowing>.

Me tegeleme siin inimeste vaimse poolega ja tõenäoliselt see võib-olla mind isiklikult riivaski selle poole pealt, et ma kogu aeg tegelen inimeste probleemidega, mis on süvenenud ja ma tean võib-olla hästi palju ka sellist isiklikku informatsiooni, mis inimestel on, mis ei jõua nähtavale. Ja siis kui ma näen seda, et see ei toeta, et ise ju toetan sellega, et käin siis nendega rääkimas ja siis lohutan. (Helle)

Selliste seisukohtade ilmnemine näitab, et kuraatorid võisid kohati ülehinnata groteski ja huumori süütust teatud kontekstis. Kõnealused teosed tõmbavad tähelepanu ka vaimse tervise teemadele, mis on ettevõttes päevakorral. Neutraalsemalt sellesse väljapanekusse suhtunud töötajad arvasid aga, et need teosed on õpetlikud, juhivad vaimse tervise teemadele tähelepanu, panevad mõtlema arvutiga töötavate inimeste muredele. Mitmed nooremad töötajad arvasid, et need pildid on ägedad, või siis ei olnud inimestel väga selget arvamust nende kunstitööde kohta.

Nagu välja tuli, tõstsid teosed töötajate jaoks fookusesse vaimse tervise probleemid ja kardeti, et sellised joonistused süvendavad neid probleeme. Samal ajal väljendati vestlustes empaatiat kolleegide vastu. Meie hinnangul on võimalik, et kuivõrd inimesed hakkasid rohkem mõtlema selle üle, kas neil endal või kolleegil on kõik korras, kasvatas see väljapanek kokkukuuluvustunnet kolleegidega. Seega võis niisugune tähelepanu olla ka positiivne. Keegi vastajatest küll ise empaatiat võimaliku kasvu seosest kunstiteostega ei rääkinud. Sellise seose võimalikkust me siiski ei välista, sest arutlus kulges sellele osutavas meeleolus.

Kui ühel juhul osutas vastuoluline vastukaja väljapaneku problemaatilisusele, siis tihedamini esines sootuks ükskõiksemat suhtumist püüdlusesse kunstiga töökeskonda elavdada. Kunst ei tekitanud osal töötajatest mingeid mõtteid ja inimesed ei tahtnudki, et tekitaks, nagu näiteks järgmisel juhul:

Lihtsalt on hea vaadata ja sobib siia atmosfääri. Mingisuguseid mõtteid see ei tekita. Kunst annab [kontorile] sellise esindusliku mulje võib-olla ja [pakub] midagi teistsugust. Aga mingisuguseid imemõtteid mul ei teki, kui ma vaatan seda, et ma hakkam kujutlema mingeid asju, ei, seda ei ole. Ma ei tahagi, et ta mul midagi peas hakkaks kujutlema. Mulle pigem meeldibki see, et lihtsalt hea on olla siin kontoris. (Riho)

Sellest näitest jääb mulje, et kunsti tajuti neutraalselt, tunnistades selle üldiselt positiivset mõju, ent süvenemist ei peetud vajalikuks. Arvamusi, mis jäid väljapanekute osas neutraalse suhtumise tsooni, esines palju. Ühtlasi leidis kinnitust ka kartus, et osa töötajaid jäid kunsti eksponeerimise vajalikkuse ja mõttekuse osas ükskõiksele või isegi eitavale seisukohale ka pärast seda, kui näitused oli eksponeeritud (nagu kirjas eespool, avaldati kohati enne väljapanekute installeerimist kartust, et kunstil pole kontoris kohta).

Inimesed ei olnud varem ega ka näituste installeerimise järel kuigipalju kunsti mõjule mõelnud ja mitmed arvasid, et nende töökogemust, produktiivsust ega motivatsiooni kunst otseselt ei mõjuta. Intervjuude käigus kinnitati sellist suhtumist korduvalt. Meie küsimuse peale hakati mõnikord sel teemal üldse esimest korda mõtisklema: „Ma tean, et nad siin on, ja selle üle mul on hea meel, aga et ma võtan mingisuguse aja nädalas, et ma käin ja vaatan ja üritan mõtestada, et kuidas see nagu minu tööd paremini aitab teha, seda ma ei tee“ (Viktor).

Vahel ei nähtud väljapanekutel mingit rolli töötajate motivatsiooni tõstmisel: „Motivatsioon tuleb ikkagi enamasti tööst, mis sa tegema pead[, mitte kunstit]“ (Mihkel). Sarnasele seisukohale jäädi isegi pärast mõningast katset kunsti võimaliku mõju üle arutleda: „Et noh võib-olla seal on midagi, millest ma tõesti aru ei saa, aga mina ei näe, ei tea... Miks peaks kunst motiveeriv olema? Kas see hakkab kuidagi töötajaid aitama motiivsuse osas? Ma kahtlen“ (Mihkel).

Üks töötaja leidis, et kunst võib mõjuda produktiivsusele hoopis negatiivselt, kuna viib tähelepanu töölt kõrvale: „Et töötajad on võib-olla õnnelikumad, aga siis nad ei tee tööd ikkagi, nii et ma ei tea. Ausalt öeldes ei näe sellel väljundit“ (Ivo).

Töötajate üsna tavaline reaktsioon kunstinäitustele oligi see, et nad väitsid, et ei pane väljapanekuid eriti tähele. Meie antropoloogide vaatlus kinnitas, et inimesed möödusid tihti kunstiteostest neid ignoreerides, nagu oleks seal tühi sein (isegi Līga Spunde grotesksete joonistuste puhul). Vahel võis kunsti nähtamatuks jäämine kontoriruumides olla põhjustatud sellest, et kunsti asukohad olid juhuslikud (trepil, spordiahindade riiuli kõrval, „nurga taga“ või vähekasutatud koosolekuruumis). Mõnikord isegi sooviti, et kunst jääski märkamatuks: „Kui kunstiteos sulandub seina, on see hea“ (Meelis). Ilmselt ei ole kontorid ja töökohad paigad, kus inimesed tavaliselt kunsti kohalolu ootavad, märkavad või naudivad. Tööl on inimesed liiga hõivatud ja kurnatud, sageli ei jää neil kunsti vaatlemiseks ja selle üle mõtisklemiseks aega ega vaimset jõudu. Mõned inimesed väitsid ka, et kunsti kontorisse toomine on ettevõtte rahaliste ressursside mõttetult raiskamine: „Ma tunnen seda nii, et see on nagu minu peale raisatud raha“ (Ain).

Suhtelise ükskõiksuse foonil esitatud seisukohad iseenesest ei kahjustanud ega toetanud eriti vaimset heaolu, selles mõttes ei teinud kunsti eksponeerimine kontori-tes ka midagi halba. Kuid ei ole mõtet näitust teha suhtumisega, et see ei peakski emotsionaalselt ega intellektuaalselt toimima. Tuleb veel märkida, et need inimesed, keda väljapanekud eriti ei puudutanud, tunnistasid kunsti alateadliku positiivse mõju võimalust. Ent selline efekt pole tõestatav ega edaspidises kunstitaenutuse praktikas argumendina kasutatav. Igatahes tuleb selliste ebamääraste või negatiivsusele kalduvate arvamuste valguses tõdeda, et kunsti eksponeerimisel töökeskkonnas on tunnetuses ulatuslik hämar ala.

Diskussioon: kunsti üldine mõju töökohtadel

Lähtudes meie projekti mitmekesisest eesmärgidest, tuleb siinse artikli kontekstis eristada kunsti võimalikku rahustavat ja mõtteid esilekutsuvat toimet. Me ei eeldanud, et need käivad igal juhul või sageli koos. Hingeline lepitus ei ole kaasaegse kunsti puhul tihtipeale esmane eesmärk, ent see pole ka kaugeltki välistatud. Koostööpartneritest tehnoloogiaettevõtetes korraldatud väljapanekud näitasid, et vaimse tervise küsimused võivad olla töökollektiivides teravalt päevakorral ning kunstil on üldise heaolu parandamisel teatav potentsiaal, ent kerge on ka inimesi tahtmatult tasakaalust välja viia.

Meie uuringu kõige vastuolulisem juhtum seostus Līga Spunde digitaalsete joonistustega, millele lisatud QR-koodid võimaldasid kujutatud tinglike tegelaste veebipõhisesse humoorikasse eluilmata siseneda. Digitaalse esteetika üldisteks tunnusteks peetakse taju ühtsust, uudsust, interaktiivsust ja kaasahaaravust, digitaalset kunsti aga nooremate inimeste vaimset heaolu toetavaks (Xia jt 2024). Kunstnik ja kuraatorid eeldasid, et nooremagrupp IT-valdkonna töötajad kasutavad kunsti mõistmiseks pakutud tegutsemispõhist veebilahendust. Paraku seda ei juhtunud ning neid joonistusi seinal tajuti staatiliste ning mõne inimese poolt isegi vaimse tervise suhtes riskantsetena, seega vastupidiselt eeldatule. Tihtipeale ei oodatud kunstist tehnoloogilist uuenduslikkust, mida peeti omaseks ettevõtte igapäevatööle. Seega alati ei toimunud kuraatorite poolt eeldatud tehnoloogiavaldkonna ja digitaalse kunsti koherentsus (kuigi mõnikord märgati ja tunnustati kunsti just selle keerukuse ja teatud filosoofilise ühtsuse tõttu ettevõtete töö iseloomuga).

Kõige ohutum tundub kokkuvõttes variant, et kunsti ei panda töökohal tähelegi. See ei saa aga olla väljapanekute eesmärk. Lihtne on kunsti mitte märgata, aga see ei tähenda ilmtingimata, et teosed ei võiks meeldida ja et neil pole mõju. Kunst võib sulanduda ruumi osaks, säilitades seejuures tähendusrikkuse ja vaimse heaolu toetamise potentsiaali.

Nagu projekti tulemused näitavad, ilmneb kunsti mõju töökohtadel inimeste jutust, ent on osalt teadvustamata ja kohati tuleb välja ridade vahelt. Mõne kuuga ei saa kunsti mõjul töökollektiivis ilmselt kardinaalset muudatust toimuda, aga kogu projekt on ikkagi soodustanud seda, et inimesed oma töökogemuse üle reflekteeriksid, räägiksid ja mõtleksid tööülesannete välistest teemadest ja teadvustaksid vajadust kollektiivi sisest kommunikatsiooni parandada. See saab toimuda eelkõige juhul, kui kunsti kasutatakse teadlikult kollektiivi ühtsuse kujundamise vahendina. Isiklikul tasandil mõjutas kunst mingil määral inimeste käitumist, näiteks hakkasid inimesed tööpauside ajal kunsti vaatama ja seega puhkehetki teistmoodi veetma.

Kunst loob võimaluse end tööst välja lülitada ja inimestel on seda vaja, eriti ettevõtetes, kus pole tööpauside kultuuri. Kunst aitab ajal puhata, pakub vaheldust ja

tekitab uusi mõtteid. Väga oluline on see, et kunst aitab ühe tööga seotud teema pealt teisele ümber lülitada. Samuti mõjub kunst üldjuhul rahustavalt ja stressi maandavalt.

Esitatud arutluste struktuurist ja mahust võib jääda mulje, et negatiivset või ükskõikset suhtumist kunsti ja selle eksponeerimisse töökohtadel esines palju, nagu olnuks töötajate tõrjuv hoiak kaasaegse esteetika sissetungi suhtes nende harjumuspärasesse töökeskkonda jõulisem, kui see üldpildis tegelikult oli. Mitteheakskiitev suhtumine võimendub käesolevas artiklis mitmekesiste arvamuste tõttu, mida kunsti üle kriitiliselt mõtiskledes tehti. Tegelikult oli positiivset suhtumist rohkem, ent see oli ühetaolisem, vähemate nüanssidega ning võis jääda analüüsis teenimatult pisut tagaplaanile.

Kunsti mõju ei sõltu tingimata kindlatest teostest. Olulisemgi on asjaolu, et kunst on töökeskkonnas olemas. Kuna kunsti funktsioon kontoris on suuresti võimaluse loomine enda tööst väljalülitamiseks ja silmade puhkamiseks, lihtsustades ühelt ülesandelt teisele üleminekut ja mõtete värskendamist, siis seda funktsiooni võivad täita väga erinevat laadi teosed.

Kokkuvõte

Uuringu tulemusel selgus, et vaimsele tervisele hästi mõjuv kunst ei stimuleeri alati loovust või diskussiooni. Inimesed võisid vahel oletada, et teosed mõjusid neile hästi, aga väljapanekutel ei pruukinud nad sellist kunsti teadlikult märgatagi ning hakkasid alles refleksiooni faasis sellele mõtlema. Teadvustamata mõju on aga äärmiselt keeruline või isegi võimatu dokumenteerida. Kunsti ja vaimse heaolu seos sai uuringus siiski selge kinnituse.

Uuringu alguses püstitatud hüpotees, et tehnoloogilisele innovatsioonile pühendumine ettevõtetes soosib kaasaegse kunsti soodsat vastuvõttu kollektiivis, leidis osalist kinnitust. Ent selles osas tabas projekti ka oluline tagasilöökk vaimse tervise toetamise püüdluses kunsti abil. Kunstist eeldati kohati ka lihtsust, otsekohesust ja rahu vastukaaluks töö komplitseeritusele. Selletõttu ei toiminud hästi jõulise huumori võtmes loodud teosed, mida osa inimestest tajus ebaõnnestunud, stereotüüpse paroodiana nende tööelust.

Selle projekti puhul oli juhtide soodne eelhäälestus väljapanekute toimumiseks otsustav ning nende entusiasm ja lootused kunsti mõju osas kõrgemad. Nagu ilmnes, hindasid töötajad kunsti puhul kohati aga sootuks teisi väärtusi ja mõjusid kui juhid. Kui juhtide jaoks oli tähtis ettevõtte töökultuuri edendamine, siis töötajad tõlgendasid kunsti pigem läbi isikliku kogemuse.

Muudes projekti fookuses olnud küsimustes (loovuse toetamine, tööjõudluse kasvatamine, ettevõtete väärtuste peegeldamine, klientidele mulje avaldamine) oli kunstiline püüdlus tavapärasest reaalsust nihestada omal kohal, ent vaimse tervise puhul

vastuolulised kunsti mõistmise võimalused nii hästi ei toiminud. Teisalt mõjus mõnikord hästi just tunnetatud kooskõla inimeste töö tehnoloogilise mitmekesisuse ja kunsti tehnilise või kontseptuaalse keerukuse vahel.

Kultuuriministeeriumi rahastamisel läbiviidud uuring ja käesolev artikkel võimaldavad Kogo Galeriil edaspidi paremini planeerida kunstilaenutuse teenuse osutamist asutustele ja ettevõtetele. Lõppenud projekt kattis laiemat temaatilist ala ning vaimse tervise küsimused moodustasid loovuurimusest ainult ühe osa. Kunsti mõju vaimsele tervisele vajab edaspidi fokuseeritumat uurimist, milleks meie koostööprojekt andis tõhusa aluse.

Uuringu läbiviimist toetas Eesti Kultuuriministeerium (grant nr 7-11/5439). Autorid tänavad ka ettevõtete Telia Eesti, Riverty ja Diotech töötajaid, kes nõustusid projektis osalema.

Allikad

Cesario, Sandra K. 2009. „Designing Health Care Environments: Part I. Basic Concepts, Principles, and Issues Related to Evidence-Based Design.“ – *The Journal of Continuing Education in Nursing* 40 (6): 280–288. <https://doi.org/10.3928/00220124-20090522-09>.

EU-OSHA Consolidated Annual Activity Report 2023. Bilbao: European Agency for Safety and Health at Work.

Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. – *Official Journal of the European Communities* L 183, 29. juuni 1989. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1989/391/oj>.

Davidson, James. 2022. „Business and Art, a Valuable Relationship: From Silicon Valley offices to Warhol's posthumous dominance, business and art's long relationship is stronger than ever.“ – *We Heart*, 7. jaanuar. <https://www.we-heart.com/2018/10/18/business-and-art-a-valuable-relationship/>.

Daykin, Norma, Ellie Byrne, Tony Soteriou ja Susan O'Connor. 2010. „Using arts to enhance mental healthcare environments: Findings from qualitative research.“ – *Arts & Health: An International Journal for Research, Policy and Practice* 2 (1): 33–46. <https://doi.org/10.1080/17533010903031408>.

Gorenc Zoran, Annmarie, Alessia Bastianelli ja Federica Lo Cascio. 2020. *Analysis of the State of the Art on Work Well-Being*. Novo mesto: Fakulteta za organizacijske študije v Novem mestu.

Harnois, Gaston ja Phyllis Gabriel. 2000. *Mental Health and Work: Impact, Issues and Good Practices*. Geneva: World Health Organization, International Labour Organisation.

Kweon, Byoung-Suk, Roger S. Ulrich, Verrick D. Walker ja Louis G. Tassinary. 2008. „Anger and Stress: The Role of Landscape Posters in an Office Setting.“ – *Environment and Behavior* 40 (3): 355–381. <https://doi.org/10.1177/0013916506298797>.

Leka, Stavroula ja Aditya Jain. 2017. *Mental Health in the Workplace in Europe. EU Compass for Action on Mental Health and Well-Being*. Nottingham: University of Nottingham.

Leka, Stavroula, Aditya Jain, Irene Houtman, David McDaid, A-La Park, Veronique De Broeck ja Richard Wynne. 2014. *Evaluation of policy and practice to promote mental health in the workplace in Europe. Final Report*. Brussels: European Commission.

Smiraglia, Christina. 2014. „Artworks at work: the impacts of workplace art.” – *Journal of Workplace Learning* 26 (5): 284–295. <https://doi.org/10.1108/JWL-11-2013-0097>.

Williams, Martin ja Sergio Biggemann. 2020. „Corporate Art Collections in Australia: The Influence of Aboriginal Art on Corporate Identity.” – *International Journal of Business Communication* 60 (2): 1–22. <https://doi.org/10.1177/2329488420958112>.

Wynne Richard, Véronique De Broeck, Karla Vandenbroek, Stavroula Leka, Aditya Jain, Irene Houtman, David McDaid ja Ah-La Park. 2014. *Promoting mental health in the workplace: Guidance to implementing a comprehensive approach*. Brussels: European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.

Yanqing Xia, Yili Deng, Xuanyu Tao, Sainan Zhang ja Chengliang Wang. 2024. „Digital art exhibitions and psychological well-being in Chinese Generation Z: An analysis based on the S-O-R framework.” – *Humanities and Social Sciences Communications* 11: 266. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02718-x>.

Art Leete – PhD, Tartu Ülikooli etnoloogiaprofessor. Ta on uurinud soome-ugri põlisrahvaid Lääne-Siberis ja Venemaa põhjaosas. Ta on kureerinud mitmeid etnograafilisi näitusi Eesti Rahva Muuseumis.

E-post: [art.leete\[at\]ut.ee](mailto:art.leete[at]ut.ee)

Madli Oras – antropoloog, kellel on magistrikraad sotsiaal- ja kultuuriantropoloogias Viini ülikoolist.

E-post: [madli\[at\]antropoloogia.ee](mailto:madli[at]antropoloogia.ee)

Jaanika Jaanits – antropoloog, Antropoloogia Keskuse tegevjuht. Tal on magistrikraad Tartu Ülikoolist etnoloogia ja kultuuriantropoloogia erialal ning Tallinna Ülikoolist täiskasvanuhariduse erialal.

E-post: [jaanika\[at\]antropoloogia.ee](mailto:jaanika[at]antropoloogia.ee)

Karina Vabson – Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonna doktorant. Tal on magistrikraad linnajuhtimise erialal Tallinna Ülikoolist ja BA kraad ajakirjanduses Tartu Ülikoolist.

E-post: [karina\[at\]antropoloogia.ee](mailto:karina[at]antropoloogia.ee)

Kristina Helery Jeret – uuringu läbiviimise perioodil Antropoloogia Keskuse praktikant. Tal on bakalaureusekraad kutsepedagoogika erialal Tallinna Ülikoolist, kus ta on lõpetamas magistriõpinguid sotsioloogias.

E-post: [heleryhiu\[at\]gmail.com](mailto:heleryhiu[at]gmail.com)

Elisa Raichmann – uuringu läbiviimise perioodil Rakendusliku Antropoloogia Keskuse praktikant. Tal on bakalaureusekraad sotsiaal- ja kultuuriantropoloogias Tallinna Ülikoolist, kus ta on sotsioloogia magistrant.

E-post: elisa.raichmann[at]gmail.com

Jana Reidla – PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi etnoloogia teadur. Tal on muuseumiteaduse taust, keskendudes muuseumikogule, haldamisele ja kuraatori-tööle. Ta on olnud ka muuseumipraktik ja näituste kuraator.

E-post: jana.reidla[at]ut.ee

Kaisa Eiche – Kõrgema Kunstikooli Pallas fotograafia osakonna juhataja kohusetäitja, vabakutseline kunstitöötaja, sealhulgas õppejõud, kuraator, kunstnik, kriitik ja konsultant kaasaegse kunsti ja fotograafia valdkonnas.

E-post: kaisa.eiche[at]pallasart.ee

Šelda Puķīte – Kogo galerii rahvusvaheliste projektide juht ja kuraator.

E-post: selda[at]kogogallery.ee

Liina Raus – Tartus asuva Kogo galerii asutaja ja tegevjuht. Ta on kureerinud mitmeid kaasaegse kunsti näitusi nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt.

E-post: liina[at]kogogallery.ee

Contemporary Art and Mental Well-being in the Work Environment

Art Leete, Madli Oras, Jaanika Jaanits, Karina Vabson, Kristina Helery Jeret, Elisa Raichmann, Jana Reidla, Kaisa Eiche, Šelda Puķīte, Liina Raus

Keywords: contemporary art, business, office, mental well-being, creativity

Mental well-being is becoming an increasingly significant factor in people's lives. During the last half-century, the effect of work environment on people's mental health and productivity has been the focus of many scientific investigations as well as documents by international organisations. These international political documents deal with the work environment primarily as a social category. However, the spatial qualities of the workplace also play a significant role in promoting the mental well-being of employees. Art has substantial potential in the design of a physical space, and thus there is an increasing need to explore the effects of art in the work environment.

The article is based on the Impact of Visual Arts on the Work Environment of Estonian Companies creative research project, financed by the Estonian Ministry of Culture. The Department of Ethnology at the University of Tartu, Kogo Gallery and the Centre of Anthropology carried out a collaborative project between 2022 and 2023. Our aim was to conduct an attitude survey project designed to develop social and creative entrepreneurship. We planned to study the attitudes of Estonian enterprises towards the visual arts and the effect of works of art on employees.

Our creative study had three overall stages. Firstly, the curators and anthropologists asked the board members and staff of three technology companies about their expectations of the art displays we had agreed to arrange in these companies' offices. We conducted monitoring of artistic prospects by interviews, casual conversations and observation of work environments at the companies involved in the study. Secondly, the curators installed the art displays in the offices, considering ethnographic input from the first stage of our work. Thirdly, the anthropologists documented impressions and opinions of the companies' board members and employees about the installed contemporary art displays. The board members of the selected companies' offices did not intervene in the work of the curators and let them act freely, hoping that art would stimulate employees emotionally and give rise to a more creative work experience. A few weeks after opening the exhibitions, the team of anthropologists conducted interviews and carried out observation in the offices. Several employees claimed that they had not noticed any change in their work environment. However, the majority of the interviewed staff had paid attention to the exhibitions and admitted that even if they did not think about the artworks intensely, these pieces of art had influenced people in a silent way, and that if these works were removed, the offices would look disturbingly empty. The majority of interviews and spontaneous conversations indicated that employees did not delve much into the ideas behind the artworks, were not interested in background information and did not perceive the displays as a complex element of interior design. However, several people did assume that the art had an effect but that it was subconscious.

In fact, positive feelings towards the art displays were more numerous. Staff and employees considered artworks as adjusting mental well-being and creativity and enabling relaxed and smooth switching between different work tasks. Art displays also evoked discussion among the employees on

different topics and encouraged people to express their opinions. Endorsing creativity and supporting mental well-being at work through contemporary art displays is very much a guessing game, because people's expectations are rather vague and their reactions unpredictable. When starting the study, we hypothesised that commitment to technological innovation supports positive perception of contemporary art displays among the office employees, and this assumption was partially confirmed. The most severe but intriguing setback of the project was connected to the potentially ambivalent effect of one display on the office workers. People expected that their complex work should be balanced by simple, straightforward and peaceful art. Therefore, employees perceived artworks involving bold humour and the grotesque as stereotypical parodies of their work experience. The research, carried out with funding from the Ministry of Culture, will enable Kogo Gallery to better plan the provision of art rental services to institutions and companies in the future. The completed project covered a wider thematic area, and mental health issues formed only one part of the creative research. The effect of art on mental health needs more focused research in the future, for which this cooperation project provided an effective basis.

Art Leete, PhD, is Professor of Ethnology at the University of Tartu, Estonia. He has studied Finno-Ugric Indigenous groups in Western Siberia and the Russian North and has curated several ethnographic exhibitions at the Estonian National Museum.

E-mail: art.leete[at]ut.ee

Madli Oras is an anthropologist who has a master's degree in social and cultural anthropology from the University of Vienna.

E-mail: madli[at]antropoloogia.ee

Jaanika Jaanits works as CEO and anthropologist at the Centre of Anthropology in Estonia. She has a master's degree in Ethnology and Cultural Anthropology from the University of Tartu and a master's degree in Adult Education from Tallinn University.

E-mail: jaanika[at]antropoloogia.ee

Karina Vabson is a PhD student at the faculty of architecture, Estonian Academy of Arts. She has a master's degree in Urban Governance from Tallinn University and a bachelor's degree in Journalism from the University of Tartu.

E-mail: karina[at]antropoloogia.ee

Kristina Helery Jeret was a master's trainee at the Centre of Anthropology in Estonia during the project. She has a bachelor's degree in vocational pedagogy from Tallinn University, where she is currently finishing master's studies in sociology.

E-mail: heleryhiu[at]gmail.com

Elisa Raichmann was a trainee at the Centre of Anthropology in Estonia during the project. She has a bachelor's degree in social and cultural anthropology from Tallinn University, where she is currently a master's student in sociology.

E-mail: elisa.raichmann[at]gmail.com

Jana Reidla, PhD, is an ethnology researcher at the Institute of Cultural Research, University of Tartu. She has a background in museum studies with a focus on museum collection, management and curatorship. She has also been a museum practitioner and curator of exhibitions.

E-mail: jana.reidla[at]ut.ee

Kaia Eiche is an Assistant Head of the Photography Department at Pallas University of Applied Sciences (Estonia), a freelance art worker, lecturer, curator, artist, critic and consultant in the field of contemporary art and photography.

E-mail: kaia.eiche[at]pallasart.ee

Šelda Puķīte is manager and curator of international projects at Kogo Gallery.

E-mail: selda[at]kogogallery.ee

Liina Raus is the founder and CEO of Kogo Gallery, Tartu, Estonia. She has curated several contemporary art exhibitions both in Estonia and internationally.

E-mail: liina[at]kogogallery.ee